

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

MUDYAXIHI/KHOTAVUXIKA 2024

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 70

Xiletelo lexi xi na tipheji ta 11.

XIYENGE XA A: NOVHELE**XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana**

- 1.1 A a vavisiwile hi tatana wa yena Ntekele hi ku n'wi ba hi ntshilani.√ (1)
- 1.2 U lumbetile Ntekele ku va a dlayile Rice hikwalaho ka tihanyi ta yena√ na ku tivisa Ntekele leswaku u catile na Lefty.√ (2)
- 1.3 EGezina.√ (1)
- 1.4 U hlongorile Rice a tlhela a n'wi byela leswaku a nga ha ri n'wana wa yena. √√ (2)
- 1.5 ri na ngati yo tala./B√ (1)
- 1.6 U vula leswaku Lefty a a ri eku cineni.√√ (2)
- 1.7 A a sirhelela tata wakwe Ntekele hi ku chava leswaku Lefty u ta n'wi hlasela.√√ (2)
- 1.8 U tlhavekile hi vuvabyi bya mbilu kutani a lova. √√ (2)
- 1.9 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: A ndzi ta ya emaphoriseni ndzi ya pfula nandzu wa ku ba hi xikongomelo xo vavisa. √√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 1.10 Lefty u hisile mabazi ya Ntekele leswaku a sala a nga ha ri na nchumu,√ a xaniseka kutani a tshika kereke a tlhela a sungula ku nwa byalwa. √√ (3)
- 1.11 A ku xavisiwa byalwa. √ (1)
- 1.12 Jamboti. √ (1)
- 1.13 A a pyopyiwile hi byalwa bya le ka N'wa-Mugwana.√ (1)
- 1.14 A a titwa a ri wa xiyimo xa le hansi.√√ (2)
- 1.15 U na nsele na rivengo leswi hi swi vona hi loko a hlundzukisiwa hi ku va Rice a bihisile Khanyisa emirini a vula leswaku Vakristekulobye va ta ku yini hi yena. √√
A a venga Jamboti loyi a rhandzana na n'wana wa yena Manayila, a vengeriwa ku va mana wa yena a xavisa byalwa. √√ (4)
- 1.16 U vula leswaku Ntekele a a ehleketa swo tala. √√ (2)
- 1.17 A a ri n'anga. √ (1)

- 1.18 Lisuthu✓/Koloni.✓ (1)
- 1.19 Manayila a a ri na rirhandzu ra ntiyiso./A a kota ku yimela timhaka ta yena hi ku vula leswi a nga swi laviki. ✓✓
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 1.20 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: A yi amukeleki hikuva ku pfumelelana ka vona swi onha timfanelo ta Manayila ta ku tihlawulela munhu loyi a rhandzaka yena. ✓✓
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**XIVUTISO XA 2: BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele**

- 2.1 A a ku ri na nkhuvo wa vukati.√ (1)
- 2.2 Timhaka ta leswaku nsati wa yena a nga tshembekangi eka nuna wa yena u na vuxaka na vavanuna van'wana.√√ (2)
- 2.3 Ngoveni/D.√ (1)
- 2.4 Mathebula a a tirha eJoni.√
Makhanana a a tirha eswikwengeni.√ (2)
- 2.5 U vula leswaku loko a ri munhu wo hatlisela swilo, a a fanele a n'wi vutisile timhaka leti a ti tweke exikarhi ka vanhu. √√ (2)
- 2.6 U endlela leswaku Mathebula a nga ha yi emahlweni na timhaka leti a a n'wi vutisa tona ta mahanyelo ya yena yo biha. √√ (2)
- 2.7 Marito ya Makhanana ya leswaku Gezani a hi munhu wo nyawula ku ringana ku ri a nga rhandzana na yena, ku ve hi ntiyiso u rhandzana na yena. √√ (2)
- 2.8 A a lava ku n'wi rivata leswaku a nga swi voni leswaku ku na swo biha leswi a salaka a swi endla.√√ (2)
- 2.9 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xik.: Ndzi vona a endlile kahle, ku endlela ku Makhanana a ta swi tiva leswaku nuna wa yena se wa byi tiva vusopfa lebyi a byi hanyaka a ta kota ku swi tshika. √√

KUMBE

- A a nga endlangi kahle, a a fanele a miyerile, a sungula ku xiyaxiya mahanyelo ya nsati wakwe a ka a kuma ntiyiso wo khomeka, a ta wisa ku hemberiwa.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 2.10 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena leyi twisisekaka. Xik.: A a ndzi ta tshika ku endla leswo biha ndzi sungula ku hanya kahle na nuna wa mina hikuva swi nga ndzi onhela vukati na ku dlayisa vavanuna van'wana, hambu ku yisa nuna wa mina ejele. √√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 2.11 Entsindza./Eka hosi Magamana.√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)
- 2.12 A a ya nyika vumbhoni bya rifu ra Gezani Maluleke loyi a loveleke emutini wa nuna wa yena n'anga Mavundza. √√ (2)

- 2.13 U vavisiwile tihlo hi rihunyi loko a tshova tihunyi to vandzekela byalwa byo thwasisa nuna wa yena Mavundza.√√ (2)
- 2.14 A a nga ha ngheni endlwini ya yena tanihi nsati wa yena. √
A a nga ha dyi swakudya swo swekiwa hi yena. √ (2)
- 2.15 U vula leswaku leswi a n'wi xavelaka swona swa durha. √ (1)
- 2.16 U na vumunhu byo hatlisa ku khungavanyeka/ku kariha. √√ (2)
- 2.17 Hikuva a a nga chavangi ku ya byela hosi Magamana xihundla xa nuna wa yena xo chelela Gezani xiganama lexi nga n'wi dlaya. √√ (2)
- 2.18 Ku tshikiwa hi nuna√ na ku dlayiwa ka xigangu xa yena Mavundza.√ (2)
- 2.19 A hi mhaka ya kahle, hikuva vumhika lebyi a nga na byona a nga lo tihlawulela, √ tanihi murhangeri a nga fanelangi ku vulavula hindlela leyi.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (3)

[35]

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

- 3.1 Ekremetart./Eka Piet na Vukosi. ✓ (1)
- 3.2 Hikuva Vukosi a tshama na Piet swi nga ri swa ximfumo./Hikuva Vukosi a nga lovoriwangi. ✓✓ (2)
- 3.3 A alana na ku va nsati wa yena a ya tshama na n'wana evukatini a nga lovoriwangi. ✓✓ (2)
- 3.4 Hinkwavo a va ri na swiendlo swo ka swi nga nyawuli, va nwa byalwa emahlweni ka Piet va tlhela va va na maambalelo yo ka ya nga amukeleki. ✓✓ (2)
- 3.5 delela./B. ✓ (1)
- 3.6 A nge va tshiki va xaniseka yena a ri kona. ✓✓ (2)
- 3.7 Swi na nsunsumeto wa leswaku Ma'am Joyce a nga ha ri na mhaka na nuna wa yena na leswaku vukati a byi nga ha ri nkoka eka yena. ✓✓ (2)
- 3.8 Loko Mzamani a n'wi nyika switsundzuxo swa mahlayiselo ya mali u yile emahlweni a hakelela Piet na Vukosi ndhawu yo tshama ku fikela laha mali yi nga hela. ✓✓ (2)
- 3.9 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Ya na xiave xo biha eku kuleni ka vana va yena, va ta kula va nga ri na vulawuri bya mutswari./Va nga kula va nga tolovelangi ku tshinyiwa na ku pfumala mahanyelo lamanene. ✓✓✓ (3)
- 3.10 Vhakisa. ✓ (1)
- 3.11 Vukosi a ri kusuhi na ku kuma n'wana, Vhakisa a ta ku va pfuneni. ✓✓ (2)
- 3.12 Hi swona. U sungula ku ka a nga hloniphi nuna na muti wa Piet na Vukosi./U tlhela a ambala hindlela yo ka yi nga amukeleki. ✓✓ (2)
- 3.13 Hi maambalelo ya Ma'am Joyce na Xilavi, yo ka ya nga amukeleki./Ku ta ka hahani wa Piet Vhakisa. ✓✓ (2)
- 3.14 A a hlonipha Ma'am Joyce tanihi mana wa nhwana wa yena naswona yindlu leyi a va tshama eka yona a va hakelela hi Ma'am Joyce. ✓✓ (2)
- 3.15 Va yile va ya tixavela yindlu ya vona hikuva a va ri na mali yo ringana. ✓ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)
- 3.16 Ma'am Joyce u twa wonge ku vitaniwa 'Ma'am Joyce' swi na ntikelo wo komba ku dyondzeka ka yena, kasi ku va 'Manana Mzamani' a swi na ntikelo wa nchumu handle ko va nsati wa Mzamani. ✓✓ (2)
- 3.17 Ya paluxa hanyelo ro biha no pfumala nhlonipho eka vukati bya Vukosi na Piet. ✓✓ (2)

- 3.18 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Vito ra tsalwa i 'Ku dyela nyama ematlukeni' leswi vulaka ku teka swilo u tlanga hi swona, swa fambelana na hungu hikuva Ma'am Joyce loko a kumile mali ya yena ya phenxeni u yi tlangisile yi hela hinkwayo a sala a hlupheka. √√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 3.19 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Vukosi a a nga tsakisiwi hi mahanyelo ya mana wa yena na ku nghenelela ka yena eka timhaka ta rirhandzu ra yena na Piet. √√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa****4.1 'DARILE NA DALI NDHOZA' – KA Khosa**

- 4.1.1 A a tirha entangeni wa swiharhi wa Man'ombe Nature Resort./
Man'ombe Nature Resort. ✓ (1)
- 4.1.2 U na tintswalo/u na mabulu na mafenya. ✓✓ (2)
- 4.1.3 A navela ku kuma n'wana leswaku a ta hola mali ya mudende. ✓ (1)
- 4.1.4 vunghana./A. ✓ (1)
- 4.1.5 A hi ntiyiso. Darile a a ri na melembe ya 15 leswi kombaka leswaku
a nga si fikelela ka timhaka ta vukati. ✓✓ (2)
- 4.1.6 A ya fikisa hungu ra leswaku Ndhoza a nga va teki va ri swihlangi a
va teke va ri vanhwanyana lava vupfeke. ✓✓ (2)
- 4.1.7 A a vula timhaka ta ku vulavurisa Darile. ✓✓ (2)
- 4.1.8 Hi swona. Mokia a a kota ku hlaya mavulavulelo ya Ndhoza loko a
ku, 'Leswo tala hi ta bula hi ndlela.' leswaku u lava ku va
gangisa. ✓✓ (2)
- 4.1.9 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: A nga phuntangi. A a
lava ku va onga leswaku a ta kota ku tolovelana na vona na ku
vulavurisa Darile. ✓✓ (2)
- 4.1.10 Ya hundzukile ntiyiso hikuva Ndhoza u hetelele a rhandzanile na
Darile ✓ kutani a n'wi nyika n'wana, a n'wi chela mavabyi a tlhela a
nga n'wi lovoli leswi fanaka na ku va Darile a tinyiketile eka hlolwa
ra nkamba ku nga Ndhoza. ✓✓ (3)

4.2 'MAPENGA NA HOMU' – KA KHOSA

- 4.2.1 Somisa√ na Mapenga. √ (2)
- 4.2.2 A va chava ku tekeriwa tihomu hi vamakwavo va Mapenga lavo tswariwa hi nsati lonkulu loko tata wa vona se a lovile.√√ (2)
- 4.2.3 U ngenile a khankha a ba xivuvutana, a thamukathamuka hi ku tsaka.√√ (2)
- 4.2.4 Emugangeni wa ka Daniel√ (1)
- 4.2.5 A a vula leswaku Mahlaule a nge tsandzeki ku vona Somisa na n'wana wa yena exikarhi ka vanhu lava nga ta va va rhambiwe kasi na vona lavambirhi va nge tsandzeki ku tiva Mahlaule loko va n'wi vona.√√ (2)
- 4.2.6 Yi vile ntiyiso hi ku va loko Mahlaule a ri ku cineni Somisa u ngenile a khankha a tsakela nuna wa yena kutani havambirhi va hlangana va tsakelana. √√ (2)
- 4.2.7 A chava leswaku a nga cina Somisa na Mapenga va nga si fika kutani va nga n'wi voni. √√ (2)
- 4.2.8 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Va xi ahlule hindlela ya vutlharhi hikuva ku hlengeleta vanhu ndhawu yin'we a ku ri ndlela yo olova yo kuma vanhu lava laviwaka hi Mahlaule. √√ (Amukela na yan'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 4.2.9 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: A ya amukeleki. Leswi Mapenga na Somisa va swi endleke swi komba makwanga na ku pfumala vutihlamuleri √ hi ku famba na tihomu va nga lelangi kumbe ku hlamusela xivilelo xa vona.√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 5

5.1 'GIYA MUTSONGA' – KG Baloyi

- 5.1.1 Xitlhokovetselo xi vulavula hi ku fika ka ntshuxeko etikweni laha ku khutaziwaka Vatsonga ku tinyungubyisa hi maambalelo na mincino ya vona va tshika ku titsan'wa.√√ (2)
- 5.1.2 Ku tshikeleriwa mhaka ya ku tshika ku titekela ehansi na ku tichava evanhwini.√√ (2)
- 5.1.3 Mintila ya 19 ku fika eka 21 yi kombisa vutinyungubyisi bya mincino yo hambanahambana ya Vatsonga. √ (1)
- 5.1.4 Tinyiko na vuswikoti bya tinxaka to hambanahambana swi humeseriwa erivaleni swi voniwa na ku tiviwa hi vanhu van'wana.√√ (2)
- 5.1.5 A hi swona. Eka ntila wa 16 va ri mhalamhala a yi vika ntshunxeko wa tinxaka leswi kombaka leswaku a hi wa Vatsonga ntsena.√√ (2)
- 5.1.6 titekela ehansi./D.√ (1)
- 5.1.7 I ku n'wi khutaza./Ku n'wi hlohlotela.√√ (2)
- 5.1.8 Moya wa ku hiseka./Nyanyuko. √√ (2)
- 5.1.9 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Hikuva Vatsonga vo tala va titekela ehansi√ a va na ku titshemba√ hambileswi va nga na mincino yo hambanahambana yo saseka.√ (Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (3)

5.2 'NTSHUXEKO' – KG Baloyi

- 5.2.1 Ndzimana yo sungula yi vulavula hi matwisiselo yo hoxeka ya vanhu mayelana na ntshuxeko kasi ya vumbirhi yi kombisa ntiyiso wa leswi ntshuxeko wu vulaka swona.√√ (2)
- 5.2.2 I ku komba ntshikelelo wa swilo leswinene leswi ntshuxeko wu vulaka swona.√√ (2)
- 5.2.3 Xifaniso xa munhu loyi a tiphinaka hi vutomi a lo tshama a nga tirhi nchumu.√√ (2)
- 5.2.4 Ntshuxeko a hi ku pfumala vutihlamuleri.√√ (2)
- 5.2.5 Wu hlamula ntila wa 2 lowu nge: 'Ntshuxeko a hi ku khondla mavoko.'√√ (2)
- 5.2.6 Ri vula ku tlariheta na ku nga xiximi lavakulu ka wena. √√ (2)
- 5.2.7 U tirhisile thoni ya ku tshinya√ leyi tikombaka hi mbuyelelo wa marito 'a hi ku' lama tshikelelaka swilo leswi nga hoxeka. √ (2)
- 5.2.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xik.: Ntshuxeko wu famba na vutihlamuleri. √√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 5.2.9 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: A nga va a susumetiwiwe hi mahanyelo yo biha lama endliwaka hi vanhu hikwalaho ka ntshuxeko lowu va nga na wona.√√
(Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70